

11. Α. Καμύ, Ο πρώτος άνθρωπος

Το λύκειο όπου έδιναν εξετάσεις βρισκόταν στην αντίθετη πλευρά ακριβώς, στην άλλη άκρη του τόξου που σχημάτιζε η πόλη γύρω απ' τον κόλπο, σε μια περιοχή άλλοτε πλούσια και θλιβερή που έγινε, χάρη στην άφιξη των Ισπανών μεταναστών, μια από τις πιο λαϊκές και τις πιο ζωντανές γειτονιές στο Αλγέρι. Το λύκειο ήταν ένα πελώριο τετράγωνο κτίριο που δέσποζε στον δρόμο. Έμπαινες εκεί από δύο σκάλες στα πλάγια και μία στην πρόσοψη, φαρδιά κι επιβλητική, κι είχε κολητούς, κι απ' τις δύο πλευρές της, φτωχικούς κήπους με μπανανιές και με¹ περιστοιχισμένους με κάγκελα, προστασία ενάντια στο βανδαλισμό των μαθητών. Η κεντρική σκάλα κατέληγε σε μια στοά που ένωνε τις δύο πλαϊνές κι όπου άνοιγε η τεράστια πόρτα που χρησιμοποιούσαν στις εξαιρετικές περιπτώσεις, δίπλα της δε, μια πόρτα πολύ μικρότερη, έβγαζε στο τζαμωτό θυρωρείο, και αυτή τη χρησιμοποιούσαν καθημερινά.

Σ' αυτή ακριβώς τη στοά, ανάμεσα στους μαθητές που είχαν φτάσει πρώτοι και που οι περισσότεροι έκρυβαν το τρακ τους κρατώντας άνετη στάση, εκτός από μερικούς που το χλομό πρόσωπο κι η σιωπή τους πρόδιναν την αγωνία τους, ο κύριος Μπερνάρ κι οι μαθητές του περίμεναν μπροστά στην κλειστή πόρτα, μέσα στο πρωινό αγιάζι και μπροστά στο δρόμο που ήταν ακόμα υγρός και που σε λίγο η ήλιος θα σκέπαζε με σκόνη. Είχαν φτάσει μισή ώρα νωρίτερα, σόπαιναν, κολημένοι γύρω απ' το δάσκαλό τους που δεν έβρισκε τίποτα να τους πει και που τους άφησε ξαφνικά λέγοντάς τους πως θα επέστρεφε. Τον είδαν πράγματι να ξανάρχεται, λίγα λεπτά αργότερα, πάντα κομψός με το καπέλο του με το στριφτό μπορ και τις γκέτες που είχε φορέσει εκείνη τη μέρα, κρατώντας στο κάθε χέρι του δύο πακετάκια σε λεπτό χαρτί, στριμμένα απλά στην άκρη για να μπορεί να τα πιάνει, κι όταν πλησίασε είδαν πως το χαρτί ήταν λαδωμένο. «Ναι, σας έφερα κρουασάν», είπε ο κύριος Μπερνάρ. «Φάτε τώρα ένα και κρατήστε το άλλο για τις δέκα». Ευχαρίστησαν κι έφαγαν, όμως το μασημένο και δυσκολοχώνευτο ζυμάρι τους στεκόταν στο λαιμό. «Μη σας πιάνει πανικός», επαναλάμβανε ο δάσκαλος. «Διαβάστε καλά τα δεδομένα του προβλήματος και το θέμα της έκθεσης. Διαβάστε τα πολλές φορές. Έχετε καιρό». Ναι, θα διάβαζαν πολλές φορές, θα τον υπάκουαν, εκείνον

¹ Στο χειρόγραφο, δεν υπάρχει καμία λέξη στη συνέχεια.

που τα ήξερε όλα και που δίπλα του η ζωή δεν είχε εμπόδια, αρκεί να τον αφήναν να τους οδηγήσει. Εκείνη τη στιγμή, μια οχλοβοή ακούστηκε κοντά στη μικρή πόρτα. Οι εξήντα περίπου μαθητές, συγκεντρωμένοι τώρα, κατευθύνθηκαν προς τα κει. Ένας κλητήρας είχε ανοίξει την πόρτα και διάβαζε έναν κατάλογο. Τ' όνομά του Ζακ ήταν απ' τα πρώτα. Κρατούσε το χέρι του δάσκαλού του, δίστασε. «Πήγαινε, παιδί μου», είπε ο κύριος Μπερνάρ. Ο Ζακ, τρέμοντας, κατευθύνθηκε προς την πόρτα και, τη στιγμή που ήταν έτοιμος να μπει, στράφηκε προς το δάσκαλό του. Ήταν εκεί, ψηλός, δυνατός, χαμογελούσε ήρεμα στον Ζακ και κουνούσε το κεφάλι καταφατικά.

Το μεσημέρι, ο κύριος Μπερνάρ τους περίμενε στην έξοδο. Του έδειξαν τα πρόχειρά τους. Μόνο ο Σαντιάγκο είχε κάνει λάθος στο πρόβλημα της αριθμητικής. «Η έκθεσή σου είναι πολύ καλή», είπε ο δάσκαλος επιγραμματικά στον Ζακ. Στη μία, τους ξανασυνόδεψε. Στις τέσσερις ήταν πάλι εκεί κι εξέταζε αυτά που είχαν γράψει. «Πάμε», είπε, «τώρα πρέπει να περιμένουμε». Δύο μέρες αργότερα, ήταν πάλι κι οι πέντε τους μπροστά στη μικρή πόρτα, στις δέκα το πρωί. Η πόρτα άνοιξε κι ο κλητήρας διάβασε πάλι έναν κατάλογο, πολύ πιο σύντομο, που αυτή τη φορά περιείχε τα ονόματα των επιτυχόντων. Μέσα στο πανδαιμόνιο, ο Ζακ δεν άκουσε τ' όνομά του. Όμως δέχτηκε ένα χαρούμενο χτύπημα στον ώμο κι άκουσε τον κύριο Μπερνάρ να λέει: «Μπράβο, κουνούπι. Πέτυχες».

Μονάχα το καλό παιδί, ο Σαντιάγκο, απέτυχε, κι οι άλλοι τον κοίταζαν μ' ένα είδος αφηρημένης λύπης. «Δεν πειράζει», έλεγε, «δεν πειράζει». Κι ο Ζακ δεν ήξερε πια που ήταν ούτε τι συνέβαινε, επέστρεφαν κι οι τέσσερις τους με το τραμ, «θα πάω να δω τους γονείς σας», έλεγε ο κύριος Μπερνάρ, «θα πάω πρώτα στον Κορμερί μια και το σπίτι του είναι το πιο κοντινό», και μέσα στη φτωχική τραπεζαρία, τώρα γεμάτη γυναίκες, όπου βρισκόταν η γιαγιά του, η μητέρα του, που είχε πάρει μια μέρα άδεια για την περίπτωση(;) κι οι κυρίες Μασόν, οι γειτόνισσές τους, ο Ζακ στεκόταν δίπλα στο δάσκαλό του, αναπνέοντας για τελευταία φορά τη μυρωδιά της κολόνιας, κολλημένος πάνω στη ζεστασιά αυτού του δυνατού κορμιού, κι η γιαγιά ακτινοβολούσε μπροστά στις γειτόνισσες. «Ευχαριστώ, κύριε Μπερνάρ ευχαριστώ», έλεγε ενώ εκείνος χάιδευε το κεφάλι του παιδιού. «Δε με χρειάζεσαι πια», έλεγε, θα χεις δασκάλους πιο σοφούς. Ξέρεις όμως που βρίσκομαι, έλα να με δεις, αν έχεις ανάγκη από βοήθεια». Έφυγε, κι ο Ζακ έμεινε μόνος, χαμένος ανάμε-

σα στις γυναίκες, ύστερα έτρεξε στο παράθυρο, κοιτάζοντας το δάσκαλό του που τον χαιρετούσε για τελευταία φορά και που από δω και πέρα τον άφηνε μόνο του και, αντί για τη χαρά της επιτυχίας, ένας αβάσταχτος πόνος παιδιού του τρυπούσε την καρδιά, σαν να ήξερε εκ των προτέρων πως μ' αυτή την επιτυχία ξεριζωνόταν απ' τον αθώο και ζεστό κόσμο των φτωχών, κόσμο κλεισμένο στον εαυτό του σαν νησί μέσα στην κοινωνία, όπου όμως η μιζέρια αντικαθιστά την οικογένεια και την αλληλοβοήθεια, για να ριχτεί σ' έναν κόσμο άγνωστο που δεν ήταν πια ο δικός του, όπου δεν μπορούσε να πιστέψει πως οι δάσκαλοι ήταν πιο σοφοί από κείνον, τον κύριο Μπερνάρ, που η καρδιά του τα ήξερε όλα, και θα 'πρεπε στο εξής να μαθαίνει, να καταλαβαίνει αβοήθητος, να γίνει επιτέλους ένας άνθρωπος χωρίς τη συμπαράσταση του μοναδικού ανθρώπου που τον βοήθησε, να μεγαλώσει και ν' ανυψωθεί μόνος του επιτέλους, πληρώνοντας το πιο ακριβό τίμημα.

[...] Ο Πιερ κι ο Ζακ είχαν πάρει, λόγω της «οικογενειακής τους κατάστασης», μια υποτροφία ημιοικοτρόφων. Περνούσαν έτσι όλη τη μέρα τους στο λύκειο και τρώγανε το μεσημέρι εκεί. Τα μαθήματα άρχιζαν στις οχτώ ή στις εννιά η ώρα, ανάλογα με τις μέρες, όμως το πρόγευμα σερβιριζόταν στους εσωτερικούς μαθητές στις εφτά και τέταρτο και οι ημιοικότροφοι το δικαιούνταν κι αυτοί. Οι οικογένειες των δύο παιδιών δεν μπόρεσαν ποτέ να φανταστούν ότι ήταν δυνατό να παραιτηθούν από οποιοσδήποτε δικαίωμα, ενώ είχαν τόσο λίγα. Ο Ζακ και ο Πιερ ήταν λοιπόν μεταξύ των σπάνιων ημιοικοτρόφων που φτάναν στις εφτά και τέταρτο στη μεγάλη κάτασπρη και στρογγυλή σάλα όπου οι εσωτερικοί, αγουροζυπνημένοι, κάθονταν ήδη στις θέσεις τους σε μακριά τραπέζια καλυμμένα με τσίγκο, μπροστά σε μεγάλα μπολ και σε πελώρια πανέρια όπου ήταν στοιβαγμένες χοντρές φέτες ξεροού ψωμιού, ενώ οι σερβιτόροι, οι περισσότεροι Άραβες, με μακριές ποδιές από χοντροκομμένο ύφασμα, περνούσαν ανάμεσά τους κρατώντας μεγάλες καφετιέρες, κάποτε αστραφτερές, με μεγάλα γυρτά στόμια, για να χύσουν στα μπολ ένα καυτό υγρό που περιείχε περισσότερο υποκατάστατο παρά αληθινό καφέ. Έχοντας ασκήσει το δικαίωμά τους, τα παιδιά μπορούσαν, ένα τέταρτο αργότερα, να πάνε στο μελετητήριο όπου, υπό την επιτήρηση ενός προγυμναστή, που ήταν κι ο ίδιος εσωτερικός, οι μαθητές μπορούσαν να κάνουν επανάληψη πριν αρχίσει το μάθημα.

Η κύρια διαφορά από το δημοτικό σχολείο ήταν οι πολλοί δάσκαλοι. Ο κύριος Μπερνάρ τα ήξερε όλα και τα δίδασκε με τον ίδιο τρόπο. Στο λύκειο, οι δάσκαλοι άλλαζαν με το κάθε μάθημα και είχαν, φυσικά, διαφορετικές μεθόδους ο καθένας². Η σύγκριση ήταν πιο εύκολη, δηλαδή έπρεπε να διαλέξουν ποιον απ' αυτούς αγαπούσαν και ποιον δεν αγαπούσαν καθόλου. Ένας δάσκαλος απ' αυτή την άποψη μοιάζει πιο πολύ μ' έναν πατέρα, σχεδόν παίρνει τη θέση του, είναι αναπόφευκτος όπως ένας πατέρας και αναγκαίος. Το πρόβλημα λοιπόν δεν τίθεται πραγματικά αν τον αγαπάς ή όχι. Πιο συχνά τον αγαπάς επειδή εξαρτάσαι απόλυτα απ' αυτόν. Όμως, αν κατά τύχη το παιδί δεν τον αγαπάει, ή ελάχιστα μόνο, η εξάρτηση και η ανάγκη παραμένουν και είναι κάτι που τελικά μοιάζει με αγάπη. Στο λύκειο, αντίθετα, οι καθηγητές ήταν σαν εκείνους τους θείους μεταξύ των οποίων τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να διαλέξουν. Ειδικά, μπορούν να μην τους αγαπούν και υπήρχε έτσι κάποιος καθηγητής της φυσικής, εξαιρετικά κομπός στο παρουσιαστικό του, αυταρχικός και άξεστος στα λόγια του, που ούτε ο Ζακ ούτε ο Πιερ μπόρεσαν ποτέ να τον «χωνέψουν», παρόλο που κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στο λύκειο τον ξαναβρήκαν δυο τρεις φορές. Αυτός που είχε τις περισσότερες πιθανότητες να τον αγαπήσουν ήταν ο καθηγητής της φιλολογίας που τα παιδιά τον έβλεπαν πιο συχνά από τους άλλους και, πράγματι, ο Ζακ και ο Πιερ δένονταν μαζί του³ σχεδόν σ' όλες τις τάξεις, χωρίς να μπορούν όμως να στηριχτούν πάνω του αφού δε γνώριζε τίποτε γι' αυτούς και, όταν τελείωνε το μάθημα, έφευγε για μια άγνωστη ζωή και τα παιδιά επέστρεφαν στη μακρινή γειτονιά τους, όπου δεν υπήρχε καμιά πιθανότητα να μένει ένας καθηγητής του λυκείου, έτσι δε συναντούσαν ποτέ κανένα, ούτε καθηγητές ούτε μαθητές, στη γραμμή του τραμ –τα κόκκινα τραμ εξυπηρετούσαν τις κάτω γειτονιές, αντίθετα, για τις επάνω γειτονιές, τις πλούσιες, υπήρχε μια άλλη γραμμή, με πράσινα τραμ, που φτάναν εξάλλου μέχρι το λύκειο, ενώ τα κόκκινα σταματούσαν στην πλατεία του Διοικητηρίου, [...]»⁴ στο λύκειο από την κάτω πλευρά. Έτσι, όταν η μέρα τους τελείωνε, τα δυο παιδιά νιώθανε το διαχωρισμό στην πύλη κιόλας του λυκείου, ή, μόλις πιο πέρα, στην πλατεία του Διοικητηρίου, όταν, αφήνοντας την ευχάριστη παρέα των συμμαθητών τους,

² Τον κύριο Μπερνάρ τον αγαπούσαν και τον θαύμαζαν. Στην καλύτερη περίπτωση, το δάσκαλο του λυκείου τον θαύμαζαν μονάχα και δεν τολμούσαν να τον αγαπήσουν.

³ Να μιλήσω για τους άλλους καθηγητές; να αναπτύξω περισσότερο αυτό το σημείο;

⁴ Λέξη δυσανάγνωστη.

κατευθύνονταν προς τα κόκκινα τραμ που ο προορισμός τους ήταν οι φτωχογειτονιές. Κι αυτό που ένιωθαν ήταν ο διαχωρισμός κι όχι η κατωτερότητά τους. Ήταν από αλλού, αυτό ήταν όλο.

[...] Ω ναι, έτσι ήταν, η ζωή αυτού του παιδιού ήταν έτσι, τέτοια ήταν η ζωή στο φτωχικό κομμάτι της γειτονιάς, δεμένη με την ολόγυμνη ανάγκη, μέσα σε μια ανάπηρη κι αγράμματη οικογένεια, με το νεαρό του αίμα να βράζει, με λαίμαργη όρεξη για τη ζωή, μ' άγρια κι άπληστη εξυπνάδα, και σ' όλα αυτά τα χρόνια ένα παραλήρημα χαράς διακεκομμένο από αιφνίδιες αναστολές που του επέβαλλε ένας άγνωστος κόσμος και τον άφηνε έτσι αποσβλωμένο, όμως γρήγορα συνερχόταν κι έψαχνε να καταλάβει, να μάθει, ν' αφομοιώσει αυτό τον κόσμο που δε γνώριζε, και τον αφομοίωνε πραγματικά γιατί, πλησίαζε με λαχτάρα, χωρίς να προσπαθεί να χωθεί ύπουλα σ' αυτόν, αλλά με καλή θέληση, μακριά από κάθε ποταπότητα, και χωρίς ποτέ τελικά να του λείψει μια ήρεμη σιγουριά, μια βεβαιότητα μάλιστα, αφού τον διαβεβαίωνε πως θα τα κατάφερνε σ' όλα όσα ήθελε και πως τίποτα, ποτέ, δε θα του ήταν ακατόρθωτο σ' αυτό τον κόσμο και μονάχα σ' αυτόν, ετοιμάζοντας τον εαυτό του (και προετοιμασμένος επίσης από τη γύμνια της παιδικής του ηλικίας) να αισθάνεται παντού σαν να ήταν στη θέση του, γιατί δεν επιθυμούσε καμιά θέση, αλλά μονάχα τη χαρά, τους ελεύθερους ανθρώπους, τη δύναμη και ό,τι όμορφο και μυστήριο έχει η ζωή και που δεν αγοράζεται ούτε θα αγοραστεί ποτέ. Ετοιμάζοντας επίσης τον εαυτό του, εξαιτίας της φτώχειας, να είναι ικανός μια μέρα να δεχτεί χρήματα χωρίς να τα έχει ζητήσει ποτέ και χωρίς ποτέ να γίνει υποχείριό τους, τέτοιος όπως ήταν τώρα, αυτός ο Ζακ, στα σαράντα του, κύριος τόσων πραγμάτων και όμως τόσο σίγουρος πως ήταν κατώτερος και από τον πιο ταπεινό και οπωσδήποτε ένα τίποτα μπροστά στη μητέρα του. Ναι, είχε ζήσει έτσι στα παιχνίδια της θάλασσας, του ανέμου, του δρόμου, κάτω από το φορτίο του καλοκαιριού και τις δυνατές βροχές του σύντομου χειμώνα, χωρίς πατέρα, χωρίς πνευματική κληρονομιά, βρίσκοντας όμως έναν πατέρα για ένα χρόνο, και ακριβώς την κατάλληλη στιγμή, και προχωρώντας ανάμεσα από τους ανθρώπους και τα πράγματα των [...] ⁵, τη γνώση που του προσφερόταν για να φτιάξει κάτι που έμοιαζε με διαγωγή (αρκετό αυτή τη στιγμή για τις περιστάσεις που αντιμετώπιζε, ανεπαρκές αργότε-

⁵ Λέξη δυσανάγνωστη.

ρα μπροστά στο καρκίνωμα του κόσμου) και για να δημιουργήσει τη δική του παράδοση.

Όμως, αυτές οι κινήσεις, αυτά τα παιχνίδια, αυτή η τόλμη, αυτός ο ενθουσιασμός, η οικογένεια, η λάμπα πετρελαίου και η σκοτεινή σκάλα, τα φοινικόφυλλα στον άνεμο, η γέννηση και το βάπτισμα στη θάλασσα και τέλος αυτά τα ασαφή κι επίπονα καλοκαίρια, άραγε αυτό ήταν όλο; Ω βέβαια, υπήρχαν όλα αυτά, έτσι ήταν, αλλά υπήρχε ακόμα και η ανεξιχνίαστη πλευρά του εαυτού του, κάτι που όλα αυτά τα χρόνια σάλεψε μέσα του, όπως εκείνα τα βαθιά νερά που κάτω από τη γη, σε απρόσιτους βραχώδεις λαβύρινθους, δεν έχουν δει ποτέ τους το φως της μέρας, αντανακλώντας, ωστόσο, μια μυστική λάμψη, προερχόμενη άγνωστο από πού, αναρροφημένη ίσως από τα πυρακτωμένα έγκατα της γης μέσα από τα απολιθωμένα υδρόφυτα προς το μαύρο αέρα αυτών των καταχωνιασμένων σπηλαίων, και όπου γλοιώδεις και [συμπιεσμένοι] φυτικοί οργανισμοί βρίσκουν ακόμα την τροφή τους για να ζήσουν εκεί όπου κάθε ζωή φαίνεται αδύνατη. Κι αυτή η τυφλή κίνηση μέσα του, που δε σταμάτησε ποτέ, που την αισθάνεται ακόμα και τώρα, μαύρη φλόγα φωλιασμένη στα σωθικά του σαν μια απ' αυτές τις φωτιές της τύρφης, σβησμένες πάνω πάνω μα που καίνε ακόμα από μέσα, μετατοπίζοντας τις εξωτερικές σχισμάδες της κι αυτή την ακανόνιστη ταραχή των φυτικών οργανισμών έτσι ώστε η λασπερή επιφάνειά τους να έχει τις ίδιες κινήσεις με την τύρφη των ελών, κι απ' αυτούς τους πυκνούς κι ανεπαίσθητους λικνισμούς γεννιόταν ακόμα μέσα του, μέρα με τη μέρα, οι πιο βίαιοι και οι πιο τρομεροί πόθοι του, όπως οι στείρες αγωνίες του, οι πιο γόνιμες νοσταλγίες του, οι αιφνίδιες απαιτήσεις του για γύμνια και λιτότητα, η επιθυμία του επίσης να μην είναι τίποτα, ναι, αυτή η ακατανόητη κίνηση κατά τη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων ταίριαζε μ' αυτή την απέραντη χώρα γύρω του της οποίας, παιδί ακόμα, είχε νιώσει το βάρος με την απέραντη θάλασσα μπροστά του και αυτό τον ατέλειωτο χώρο από βουνά, οροπέδια και έρημο πίσω του, που τον ονόμαζαν ενδοχώρα και ανάμεσα στα δύο το διαρκή κίνδυνο για τον οποίο κανείς δε μιλούσε, γιατί το θεωρούσαν φυσικό, μα που ο Ζακ αντιλαμβανόταν όταν, στο μικρό αγρόκτημα με τις θολωτές κάμαρες και τους ασβεστωμένους τοίχους στο Μπιρμαντρέις, η θεία περνούσε, την ώρα που έπρεπε να πάνε για ύπνο, απ' τα δωμάτια για να δει αν είχαν τραβήξει τις πελώριες αμπάρες στα ξύλινα βαριά παντζούρια, τόπο όπου ακριβώς ένιωθε σαν να ήταν πεταγμένος, σαν να ήταν ο

πρώτος κάτοικος ή ο πρώτος κατακτητής που αποβιβάστηκε εδώ όπου ο νόμος του ισχυρού βασίλευε ακόμα και όπου η δικαιοσύνη ήταν έτσι φτιαγμένη ώστε να τιμωρεί ανελέητα όσα δεν μπορούσαν να προβλέψουν τα ήθη, με ολόγυρά του αυτό το λαό που προκαλούσε έλξη και ανησυχία, τόσο κοντινό και τόσο μακρινό συνάμα, ανθρώπους που συναναστρεφόταν ολημερίς και κάπου κάπου γεννιόταν φιλία ή συντροφικότητα και όμως, όταν έφτανε το βράδυ, εκείνοι αποσύρονταν στα άγνωστα και θεόκλειστα σπίτια τους όπου δεν έμπαινε ποτέ κανείς, με τις γυναίκες τους που δεν έβλεπε ποτέ κανείς ή αν τις συναντούσε στο δρόμο δεν ήξερε ποιες ήταν, με το φερετζέ που μισόκρυβε το πρόσωπό τους και τα όμορφα, αισθησιακά και γλυκά μάτια τους πάνω απ' αυτόν, και ήταν τόσοι πολλοί στις γειτονιές όπου ζούσαν στριμωχτά, τόσοι πολλοί, που η πληθώρα τους και μόνο, μ' όλο που ήταν καρτερικοί και κουρασμένοι, έκανε να πλανιέται μια αόρατη απειλή που ήταν αισθητή έξω στους δρόμους, μερικά βράδια, όταν ξεσπούσε ένας καβγάς μεταξύ ενός Γάλλου κι ενός Άραβα με τον ίδιο τρόπο που θα είχε ξεσπάσει μεταξύ δύο Γάλλων ή δύο Άραβων, όμως δεν τον βλέπανε με τον ίδιο τρόπο, και οι Άραβες της γειτονιάς ντυμένοι με τις μπλε φόρμες τους και τις άθλιες κελεμπιές τους πλησίαζαν αργά, απ' όλες τις μεριές με μια συνεχή κίνηση, μέχρις ότου η μάζα, συμπαγής σιγά σιγά, εκσφενδονίσει από μέσα της, χωρίς βία, και μόνο εξαιτίας του όγκου της, τους λίγους Γάλλους που είχε τραβήξει το θέαμα του καβγά και, ο Γάλλος που πάλευε, οπισθοχωρώντας, βρεθεί αίφνης απέναντι στον αντίπαλό του και σ' ένα πλήθος από πρόσωπα κλειστά και σκοτεινά που θα του είχαν κόψει τα πόδια αν ακριβώς δεν είχε μεγαλώσει σ' αυτή τη χώρα και δεν ήξερε πως μονάχα με θάρρος μπορούσε κανείς να ζήσει εδώ, και αντιμετώπιζε τώρα αυτό το απειλητικό πλήθος που, ωστόσο, δεν απειλούσε κανέναν παρά μόνο με την παρουσία του και με την κίνηση που έκανε αθέλητα, και τις περισσότερες φορές ήταν οι ίδιοι που συγκρατούσαν τον Άραβα, που πάλευε με μανία και έξαψη, για να τον βοηθήσουν να φύγει πριν φτάσουν οι αστυνομικοί, που είχαν ειδοποιηθεί και έσπευδαν άρον άρον και που μάζευαν χωρίς πολλά λόγια τους αντιπάλους, τους περαστικούς, τους τραβολογούσαν κάτω από τα παράθυρα του Ζακ για να τους πάνε στο τμήμα.